

τῆς παραδόσεως τῶν κειμένων και εἰς ἄλλα ἀρκούντως κατατοπιστικά διὰ τὸν μελετητὴν τῆς βραϊλιανῆς φιλοσοφίας.

Ἐκ τοῦ ὑπὸ κρίσιν τόμου ὡς και ἐκ τῶν προηγηθέντων ἐλλείπει πίναξ ὄρων και ὀνομάτων, καθ' ὅσον ἐξυπακούεται ὅτι εἰς τὸν τελευταῖον τόμον τῶν φιλοσοφικῶν ἔργων τοῦ Βράιλα θὰ περιληφθοῦν συλλογικοὶ πίνακες.

Εἶναι λίαν παρήγορον τὸ γεγονός ὅτι τελευταίως παρατηρεῖται σημαντικὴ προώθησις τῶν φιλοσοφικῶν σπουδῶν εἰς τὴν χώραν μας. Τοῦτο ὀφείλεται τὸ μὲν εἰς τὴν ἀνάληψιν προσπάθειας πρὸς ἐκδοσιν ἀξιολόγων φιλοσοφικῶν ἔργων ὑπὸ τοῦ Κέντρου Ἑρέυνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, κυκλοφορήσαντος ἤδη δύο τόμους ἀξιολόγων φιλοσοφικῶν διατριβῶν, και ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Φιλοσοφικῶν Μελετῶν, ἥτις ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ε. Μουτσοπούλου ἐξέδωκε τῷ 1973 τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «ΔΙΟΤΙΜΑ» Ἐπιθεώρησιν Φιλοσοφικῆς Ἑρέυνης, περιέχουσαν μελέτας ὑψηλῆς φιλοσοφικῆς στάθμης, τὸ δὲ εἰς τὴν ἀξίαν ἐπαίνου προσπάθειαν τοῦ ὡς ἄνω Πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου πρὸς συνέχισιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Corpus, τοῦ μνημείου τούτου τοῦ νεοελληνικοῦ στοχασμοῦ.

ΕΜΜ. Μ. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

* *

TRUESDELL S. BROWN, **The Greek Historians**, Lexington, Massachusetts Toronto London 1973 (σ. XII + 208).

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ιστοριογραφία ὡς ἐν ἐκ τῶν τριῶν εἰδῶν πεζογραφίας τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας, ἀλλὰ κυρίως ὡς ἡ βασικώτερα πηγὴ αὐτοπαρουσιάσεως τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἦτο εὐλογον νὰ κινήσῃ πολὺ ἔνωρις τὸ ἐνδιαφέρον πολλῶν μελετητῶν. Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἔχουν ἐργασθῆ εὐδοκίμως ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου οἱ C. Müller, C. Wachsmuth, U. v. Wilamowitz, J. B. Bury, Ed. Schwartz, G. de Sanctis, F. Jacoby, L. Pearson, E. Badian, K. v. Fritz, A. Momigliano, F. W. Walbank, P. Pédech, Jacq. de Romilly κ. ἄ. Ἐξ αὐτῶν πάλιν ὅλως ἐξέχουσιν θέσιν κατέχουν διὰ τὴν συλλογὴν και κατάταξιν τῶν ἀποσπασμάτων μιᾶς περίπου χιλιάδος Ἑλλήνων ιστορικῶν οἱ C. Müller και F. Jacoby. Ἄλλαι τῶν ἐργασιῶν τούτων ἐκτείνονται εἰς τὴν ὅλην ἀρχαίαν ιστοριογραφίαν, ἄλλαι δὲ εἰδικώτερον εἰς τινὰς μόνον ιστορικοὺς ἢ πτυχὰς τοῦ ιστορικοῦ των ἔργου. Θὰ ἦτο εὐκταῖον ἂν κατεβάλλετο ὑπὸ τινος ἐπιστημονικοῦ κέντρου προσπάθεια νὰ ἐμφανισθῆ εἰς μίαν σειρὰν τὸ σύνολον τῶν ἀρχαίων ιστορικῶν, ἐν Corpus historicorum antiquorum (ἢ Graecorum et Romanorum) και ὄχι μόνον τὰ Fragmenta τῶν ἀποσπασματικῶς διασωθέντων.

Ἡ παρουσίασις εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν Ἑλλήνων και Ρωμαίων ιστορικῶν εἶναι ἀπαραίτητος ὄχι μόνον δι' ὀλοκληρωμένην, σφαιρικὴν θεώρησιν τῆς ὅλης ἀρχαίας ιστοριογραφίας ἀλλὰ και διότι πολλοὶ ιστορικοὶ ἑλληνιστὶ γράψαντες ἀναφέρονται εἰς ρωμαϊκὰ πράγματα και ἀντιστρόφως λατινιστὶ γράψαντες εἰς ἑλληνικά.

Τὸ ὑπὸ κρίσιν βιβλίον τοῦ T. S. Brown (γνωστοῦ και ἐκ τῆς ἐργασίας του Onesicritus. A Study in Hellenistic Historiography, Los Angeles 1949, ὡς και Timaeus of Tauromenion, Univ. of California 1958) εἶναι σχετικῶς σύντομος παρουσίασις ὀρισμένων σκέψεων και παρατηρήσεων του εἰς τὴν ὅλην ἐξέλιξιν τῆς ἑλληνικῆς ιστοριογραφίας και ἐξετάζει κυρίως τοὺς σημαντικώτερους σταθμοὺς

αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων λογογράφων μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ κατ' αὐτὴν βεβαίως τὴν περίοδον ἔγραψαν ἱστορικοὶ ἀξιόλογοι. ἄλλ' ἡ νοοτροπία των εἶναι διαφορετικὴ. Ὑπηρετοῦν εἰς κάποιον σκοπὸν καὶ δὲν εἶναι ἐλεύθεροι εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Ὅπως ἀντίθετος ἦτο ἡ κατάστασις κατὰ τὰς ἀρχὰς (καὶ τὴν ἀκμὴν) τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας. Ὡς παρατηρεῖ χαρακτηριστικῶς ὁ Brown (εἰς τὴν μονοτέλιδον εἰσαγωγὴν του): «The old historie was singularly bold and uncompromising, its practitioners wrote to please themselves without any worry about reprisals»

Ἡ ἀρχαιοδιφία ἀπέβη κυρία ἀπασχόλησις (παραϊστορικὴ βεβαίως) μετὰ τὸν Ποσειδώνιον καὶ οἱ περὶ αὐτὴν ἀσχοληθέντες ἦσαν ἰκανώτατοι πνευματικοὶ ἄνδρες, ἀλλ' ὄχι ἐλεύθεροι ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας. Οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ διετήρησαν βεβαίως πάντοτε τὴν συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς ἔναντι τῶν ἀλλογλώσσων καὶ χαρακτηριστικώτατα ὁ Κριτόβουλος ἀποφαίνεται τὸν 15 αἰ. μετὰ τὴν Ἄλωσιν τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β' ὅτι αἱ πράξεις τοῦ Πορθητοῦ μόνον εἰς τὴν ἑλληνικὴν γραφόμεναι (εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ἱστοριογραφίας) θὰ τὸν ἐδόξαζον.

Τὸ βιβλίον τοῦ Brown περιλαμβάνει ἑπτὰ κεφάλαια ἀφιερωμένα εἰς τοὺς προδρόμους (the prehistorians), τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Θουκυδίδην, τὸν Κτησίαν, τοὺς Ἐφορον, Θεόπομπον καὶ τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τοὺς Μεγασθένη καὶ Τίμαιον καὶ τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ Β' αἰ. π.Χ. Πολύβιον καὶ Ἀγαθαρχίδην. Εἰς τὸν Α' αἰ. π.Χ. εἰσέρχεται ἀπλῶς διὰ τῶν συχῶν ἀναφορῶν του κυρίως εἰς τὸν Διόδωρον.

Παραθέτομεν ἐν συντομίᾳ ὀλίγας μόνον ἐκ τῶν γνωμῶν τοῦ Brown τὴν κατάταξιν τῶν ἀποσπασμάτων τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν ὑπὸ τοῦ Jacoby θεωρεῖ πολὺ σχηματικὴν (σ. 5), ὡς ἄλλωστε ὑπεστήριξε προσφάτως καὶ ὁ K. von Fritz (Die gr. Geschichtsschreibung, Berlin 1967, τ. Α' σ. 96 κ.έ. καὶ τ. Β' (σημειώσεις) σ. 74, σημ. 80). Θεωρεῖ ἀκόμη ὑπεραπλούστευσιν τὸ νὰ συγκεντρώνη ὁ Jacoby τὸ κύριον ἐνδιαφέρον του εἰς τὴν γραμμὴν Ἑκαταῖος, Ἡρόδοτος, Θουκυδίδης. Ἐν συνεχείᾳ ἐκθέτει τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ ἀπασχόλησις τοῦ Ἀναξιμάνδρου περὶ τὴν γεωγραφίαν ἐπέδρασεν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἱστοριογραφίας (σ. 5-6).

Ὁ Ἑκαταῖος, τοῦ ὁποῦ ἡ ἀκμὴ (ὡς καὶ τοῦ συγχρόνου του Διονυσίου τοῦ Μιλήσιου) τοποθετεῖται (σ. 7) ἐκ λάθους τοῦ συγγραφέως εἰς τὰ ἔτη 220—216 π.Χ. ἀντὶ 520—516 (65 Ὀλυμπιάδα), θὰ ἐπληροφορήθη πολλὰ ἐκ τῶν ναυτικῶν τῆς Μιλήτου καὶ τοῦ ἀποικιακοῦ της κράτους. Διὰ τὸν Φερεκύδη τὸν Ἀθηναῖον καὶ τὸν Ἀκουσίλαον τὸν Ἀργεῖον δὲν γράφει τι (ἀπλῶς παραπέμπει εἰς ἄλλον νεώτερον ἱστοριολόγον, σ. 12). Ἐπιμένει ὁμοίως εἰς τὸν Ξάνθον τὸν Λυδὸν καὶ τὸν Ἑλλάνικον τὸν Λέσβιον, διότι τοὺς θεωρεῖ ἰδιαιτέρως χρησίμους διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ Ἡροδότου, ἐπισημαίνει μάλιστα ὅτι ἡ ἐπικὴ ποίησις ἐπέδρασεν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε οἱ Λυδοὶ ἱστορικοὶ (καὶ μετέπειτα οἱ Ρωμαῖοι) ἀναφέρονται εἰς τοὺς Τρῶας καὶ θεωροῦν τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας ὡς ἐν σταθερὸν χρονολογικὸν σημεῖον. Ἡ θετικὴ πρὸς τὸν Ἡρόδοτον τοποθέτησις τοῦ Θουκυδίδου (καὶ ἡ μομφὴ τοῦ ἰδίου κατὰ τοῦ Ἑλλανικού) βαρύνει περισσότερον ἡ κρίσεις ἐναντίον του ὡς π.χ. τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Πορφυρίου. Ἀποκρούει ἐξ ἄλλου τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἔλαβε δέκα τάλαντα εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου.

Ὁ συγγραφεὺς ὑπερασπίζει ἐξ ἄλλου τὸν Ἡρόδοτον (σ. 38) ἐκ τῆς κατηγορίας ὅτι δὲν ἀπέρριψεν ὑπερφυσικά τινα στοιχεῖα (ὡς τὰ ἀφορώντα εἰς τὴν κατάληψιν τῶν Σάρδεων) ὑποστηρίζων ὅτι τοιαύτη ἐγκατάλειψις θὰ ἐθεωρεῖτο βιασμός τῆς καλῆς λογοτεχνικῆς αἰσθήσεως («a violation of literary good taste»).

Πολλάκις εὐρίσκει ὁ Brown τὴν εὐκαιρίαν νὰ τονίσῃ ὅτι ὁ Ἡρόδοτος μᾶς εἶναι

χρήσιμος και εις περιπτώσεις ακόμη εις τὰς ὁποίας ἡ ἔρμηνεία του εἶναι ἀπαράδεκτος, διότι διὰ παροχής πολλῶν στοιχείων βοηθεῖ τὴν νεωτέραν ἔρευναν εἰς τὴν συναγωγὴν διαφορετικῶν και ἀποδεκτῶν γενικῶς συμπερασμάτων (ὡς π.χ. περὶ τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν).

Πολὺ θὰ ἐξετείνεται ἡ βιβλιοκρισία αὕτη, ἂν ἀνέγραφοι και ὅσα ἰδιάζοντά πῶς ὑπεστήριξεν ὁ Brown περὶ Θουκυδίδου (εἰς τὸ θέμα τῶν ἀρχῶν τοῦ πολέμου χρησιμώτατα βοηθήματα θὰ ἦσαν διὰ τὸν Brown δύο ὀγκώδη βιβλία ἐκδοθέντα πρὸ τοῦ ἰδικοῦ του : α') D. Kagan, *The Outbreak of the Peloponnesian War*, Ithaca / London 1969 και β') G. E. M. de Ste. Croix, *The Origins of the Peloponnesian War*, London 1972) περὶ Ξενοφῶντος, περὶ Κτησίου, περὶ Τιμαίου (ἀνακολουθῶς ὁμοῦς φέρεται ὡς πατὴρ τοῦ ἱστορικοῦ ἐν μὲν σ. 152 ὀρθῶς ὁ Ἀνδρόμαχος, ἐν δὲ τῇ σ. 153 ὁ Ἀνδρυσθένης), περὶ Πολυβίου (τὸν ὁποῖον γενικῶς ἐπικρίνει) και περὶ τοῦ Ἀγαθαρχίδου.

EMM. ΜΙΚΡΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ

* * *

ARS GRAECA, *Übugsbuch*, 2. verbesserte Auflage 1974, von **O. Leggevie, G Philipp, Br. Rosner**, Verlag F. Schöningh, Paderborn, σχ. 8 σελ. XVIII/228 und **Beilage** zu *Ars graeca* Erläuterungen zu den (38) Abbildungen von Dr. Br. Rosner, σελ. 18.

Τὸ βιβλίον τοῦτο, ὅπερ ἔχει ἐγκριθῆ ὑπὸ τῶν Ὑπουργείων Παιδείας τῆς Ὀμοσπονδου Δυτικῆς Γερμανίας ὡς διδακτικὸν τῶν σχολείων, ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν βελτιωμένην ἐκδοσιν (= γ') αὐ-οῦ. Ἡ πρώτη ἐκδοσις ἐγένετο τῷ 1966 και ἡ β' (πρώτη βελτιωμένη) τῷ 1969. Τῆς β' ἐκείνης ἐκδόσεως ἐγένετο παρουσίαισις ἐν «ΠΛΑΤΩΝ» ΚΑ' (1969) σ. 382.

Ἡ παροῦσα γ' ἐκδοσις περιέχει οὐσιώδεις τροποποιήσεις, αἵτινες ἐπεβλήθησαν ἐκ τῆς ἐν τῷ μεταξύ ἐπισυμβάσης μεταβολῆς τῆς θέσεως τοῦ μαθήματος τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Γερμανικῶν Γυμνασίων. Ἐσχάτως, ὡς γνωστὸν, τὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικά δὲν εἶναι πλέον ὑποχρεωτικὸν μάθημα εἰς τὸν Κλασσικὸν τύπον τῶν Γυμνασίων με 6 ὥρας διδασκαλίας ἑβδομαδιαίας, ὡς τέως, ἀλλὰ προαιρετικὸν ὡς τρίτη ξένη γλῶσσα με 4 ὥρας ἑβδομαδιαίας.

Ἄς σημειωθῆ παρενθετικῶς ὅτι οἱ Γερμανοὶ κλασσικοὶ φιλόλογοι εἶναι ἐμφρόντιδες ἐκ τοῦ παραμερισμοῦ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν, ὡς μέλλοντος νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν Γερμανικὴν ἐλίτε (ιδὲ *Gymnasium* 82 (1975) 2/3 σ. 137 ἐξ.), ἐλπίζουσι ὁμοῦς εἰς σύντομον ἀνάκτησιν τῆς θέσεως τοῦ μαθήματος ἐκ τῶν διαπιστώσεων α') ὅτι οἱ νέοι ἀπογοητευθέντες ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν πρακτικῶν και τῶν ἐξειδικευμένων σπουδῶν ἤρχισαν νὰ ἀναζητοῦν μὲν μὲν μορφῶν γενικῶν, σχετιζομένην με τὰς προσωπικὰς ἀξίας και β') ὅτι τοῦτο τὸ φαινόμενον ἐξεδηλώθη ἐνεργῶς εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ὅπου κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη σημειοῦται σαφῆς και ἔντονος ἡ στροφὴ τῆς Πανεπιστημιακῆς νεολαίας πρὸς τὰς κλασσικὰς γλῶσσας και τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἑλλήνων και τῶν Ρωμαίων. Ἄς σημειωθῆ ὁμοῦς ἐπίσης και ἡ σχετιζομένη πρὸς τὸ κρινόμενον βιβλίον ἀποψις τῶν Κλασσικῶν Φιλολόγων τῆς Γερμανίας, ὅτι ὁ παραμερισμὸς τοῦ μαθήματος ὀφείλεται κατὰ σοβαρὸν ποσοστὸν και εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς διδασκαλίας του, διὸ και φρονοῦν ὅτι ἀποτελεῖ χρέος διὰ τοὺς κλασσικοὺς φιλόλογους ἡ ἀναζήτησις καλυτέρας μεθόδου διδασκαλίας